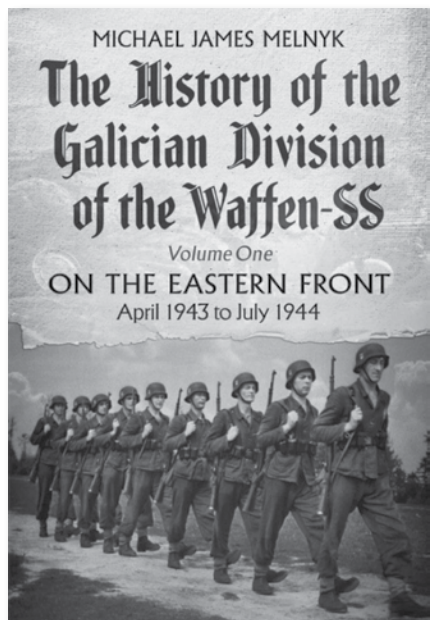

bibliografije. Knjiga *Premagani* je dih svežega zraka, saj zadnja leta »proslavljamo«
stoletnico velike vojne in se ji posvečamo, pri tem pa pozabljamo oziroma premalo
poudarjamo njene posledice.

Izidor Janžekovič

**Michael James Melnyk, The
History of the Galician Division
of the Waffen-SS. Volume 2.
Stalin's Nemesis.**

Stroud: Fonthill, 2016, 384 strani, ilustr.
(192 črno-belih fotografij)

Konec leta 2016 je anglo-ameriška založba Fonthill Media Publications izdala novo kroniko 14. grenadirske divizije Waffen-SS (ukrajinska št. 1) v dveh knjigah.

Prva knjiga (*The History of the Galician Division of the Waffen-SS. Volume 1. On the Eastern Front*) zajema zgodovino Ukrajine pod nemško okupacijo in okoliščine nastanka ideje o ukrajinski diviziji Waffen-SS. Sledi opis ustanovitve divizije ter

nato prvi boji divizije na vzhodni fronti proti sovjetski Rdeči armadi. Za slovensko zgodovino pisje je bolj zanimiva druga knjiga, saj pokriva delovanje divizije v Sloveniji leta 1945.

Melnyk se je s svojim predhodnim delom (*To Battle – The Formation and History of the 14th Galician Waffen-SS Division*. Solihull: Helion & Co., 2002) že uveljavil kot raziskovalec dotične divizije, pri čemer je predhodno delo zdaj razširil z novimi viri. Uporabil je izvirne ukrajinske, nemške, britanske in deloma tudi slovenske medvojne dokumente (iz poljskih, slovenskih, nemških, ukrajinskih, ameriških in britanskih javnih in tudi zasebnih arhivov), spomine in intervjuje z veterani divizije ter tudi povojno literaturo.

Druga knjiga, predmet te ocene, je razdeljena na pet vsebinskih delov: o reorganizaciji in popolnitvi divizije po bojih na vzhodni fronti, sodelovanju v zatrtju slovaške vstaje konec leta 1944, premestitvi v Slovenijo in bojih proti slovenskim partizanom, zadnjih bojih divizije na področju Avstrije ter povojnih dogodkih.

Slovenske zgodovinarje bosta najbolj pritegnila tretje in četrto poglavje, saj je tu avtor opisal križanje poti ukrajinskih esesovcev in slovenskih partizanov na področju današnje Slovenije in v zadnjih bojih na avstrijskih tleh.

Prvo poglavje opisuje, kako je diviziji po bojih na vzhodni fronti leta 1944 grozilo razformiranje, a so se nemški funkcionarji odločili – »zaradi političnih razlogov« – za nadaljnji obstoj divizije. Konec avgusta 1944 so divizijo poslali v šlezijski Neumhammer, kjer so jo namestili v bivše taborišče za vojne ujetnike. Tu so bili nekateri preživeli ukrajinski in nemški pripadniki divizije odlikovani in/ali povišani, pri čemer so v divizijo prihajali novi pripadniki. V začetku septembra je divizija imela le dobrih pet tisoč vojakov, toda v slabih treh tednih se je okrepila na skoraj trinajst tisoč.

A medtem ko se je v Šleziji začela reorganizacija divizije, se je 29. avgusta istega leta začela slovaška nacionalna vstaja, ki je želela zagotoviti hiter prodor sovjetske Rdeče armade čez Karpate, nakar bi s slovaškega ozemlja napadli nemške sile v Romuniji in na Madžarskem, s čimer bi se zrušil južni del vzhodne fronte. 1. češkoslovaška armada je bila okrepljena s sovjetsko izurjenimi in vodenimi padalci in partizani, s čimer so ogrozili nemško fronto. Posledično so na Slovaško poslali bližnje razpoložljive enote in tako je tudi ukrajinska divizija Waffen-SS oblikovala bojno skupino v moči okrepljenega bataljona (bataljon so primarno popolnili s prostovoljci, veterani vzhodne fronte), ki je nato sodelovala v bojih proti slovaškim vstajnikom. Sredi oktobra je bil na Slovaško poslan še preostanek divizije. Tu je divizija nadaljevala reorganizacijo in boje proti slovaškim partizanom ter nato tudi proti Rdeči armadi.

Proti koncu januarja 1945 je divizija dobila ukaz, da se premakne na področje Spodnje Štajerske. Zaradi pomanjkanja goriva, motornih vozil in tudi obremenjene železnice (z vlaki, namenjenimi proti vzhodni fronti) je večina divizijskih vojakov prepešala pot do Slovenije, kamor so prispeli v drugi polovici februarja istega leta. Tu so bili podrejeni višjemu esesovskemu in policijskemu vodji Erwinu Rösenerju, pri čemer je bila večina divizijskih enot razporejena po Sloveniji, nekatere enote pa so bile tudi v Avstriji. Podobno kot na Slovaškem so enote razporedili po številnih krajih (javnih in zasebnih poslopih) ter jih zadolžili za varovanje lokalnih komunikacijskih poti. V času divizijskega bivanja na Slovenskem je treba omeniti tri dogodke, ki razbijajo mit o elitizmu Waffen-SS: iz divizije so sprva odstranili vse »nezaželene elemente« (samo iz enega pehotnega polka okoli 400), ki so jih razorožili in premestili v delovne bataljone. Sledila je vključitev predhodno samostojnega ukrajinskega bataljona, ki pa se je začela z uporom. Ko je Hitler med eno štabno konferenco naletel na omembo divizije, se je s tem skoraj začel konec formacije, saj je bil izdan ukaz, da se razoroži cela divizija. Kmalu zatem je bil ukaz preklcan. Poleg varovanja cest in železnice je bila divizija uporabljena tudi v več operacijah proti enotam NOV in POS: na področju Mozirskih planin, na Gorenjskem in Dolenjskem. Delovanje ukrajinske divizije Waffen-SS na Slovenskem je dobro dokumentirano z več deli o enotah NOV in POS, medtem ko se je z divizijo še najbolj podrobno ukvarjal poveljnik partizanov na Mozirskih planinah Franc Sever - Franta (*Past na Menini planini: Kako smo prelisčili*

XIV. SS-divizijo na Menini planini. Ljubljana: Forma 7, 2010). A ker se je vzhodna fronta že približala divizijskemu področju, so že 1. aprila tega leta poslali prvi polk v boj proti sovjetskim silam. Čez nekaj dni je bila večina divizije poslana na vzhodno fronto.

Četrto poglavje druge knjige se ukvarja z zadnjimi boji ukrajinske divizije Waffen-SS v zadnjem slabem mesecu vojne. V tem času je divizija zadrževala oziroma poskušala zadrževati napredovanje sovjetskih sil, hkrati pa je Ukrajinska ljudska armada začela tudi formalni prevzem divizije. Ta je 25. aprila tega leta postala 1. divizija Ukrajinske ljudske armade, a dejansko je to bilo le simbolično dejanje tik pred koncem vojne; dejanski nadzor nad divizijo so še vedno imeli Nemci. Maja 1945 so se divizijski pripadniki ponovno spopadali s partizani oz. pripadniki Jugoslovanske ljudske armade, ki so prodrli na avstrijsko Koroško in Štajersko. Divizija je hotela prodreti čim bolj proti zahodu in se predati britanskim silam, ki so prodirale proti Celovcu. Medtem ko je večini divizijskih pripadnikov uspelo, da so se predali Britancem, so se nekateri predali tudi Američanom, spet tretji pa so postali sovjetski oz. jugoslovanski vojni ujetniki.

V drugi polovici maja so Britanci dokončno razorožili še zadnje oborožene Ukrajince in jih začeli deportirati v vojno-ujetniška taborišča v Italiji. V Bellarii oz. Riminiju se je tako zbralo okoli enajst tisoč preživelih pripadnikov divizije. Tu se je dobrih tisoč vojakov odločilo za prostovoljno vrnitev v Sovjetsko zvezo. Večina se je odločila za zahodne zaveznike in aprila 1947 so se začeli transporti Ukrajincev v Anglijo. Tam so bili zaposleni kot kmetijski delavci ali rudarji, medtem ko so se nekateri javili za odstranjevanje neeksplodiranih minskih sredstev. Šele v drugi polovici leta 1948 so Ukrajinci pridobili svobodo, kar je okoli štiri tisoč posameznikov izkoristilo za nadaljnjo emigracijo v Kanado, ZDA, Avstralijo, Argentino, Brazilijo, Nemčijo, Francijo itd.

Kljub temu da bi si lahko želeli, da bi avtor uporabil (še) več slovenske literature oz. arhivskih virov, ki se nanašajo na delovanje ukrajinske divizije, je ta najnovejša knjiga pomemben vir za dopolnitev razumevanja vojaške zgodovine Slovenije s predstavitvijo medvojnega dogajanja še z »druge strani«.

Avtor je pri raziskovanju uporabil še malo znano skupino medvojnih dokumentov, nemške depeše, ki so jih britanski obveščevalci prestregali in dešifrirali ter se nanašajo na delovanje divizije na področju Slovenije. Uporabnost te skupine dokumentov za dodatno razjasnitev medvojnih dogodkov do zdaj še ni bila raziskana.

Klemen Kocjančič